

MODERN TOPLUMA GEÇİŞ HAYATIMIZDA KADININ ÇOCUĞA BAKIŞ AÇISI

İ.Emine ERASLAN

"Modernleşme süreci içinde yer alan, ancak geleneksel kültürün yüklediği toplumsal rollerden henüz yeterince uzaklaşamayan ancak zaman yetersizliğinden, gelir düzeylerinin düşüklüğünden ötürü bu rolleri beledikleri ölçüde gerçekleştiremeyen kadın nüfus arasındaki irrosyonel gibi gözükten tüketim kalıplarının sosyo-kültürel boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışıyor. Daha açıkcası çocuklarını geleneksel anne rolleri içinde kendileri bakıp yeterince özenle yetiştiremediğini düşünen; öte yandan, modernleşmenin yüksek gelir grupları için kreş, çocuk yuvası, gibi ortamlarda yetiştirebilen ama orta sınıfın alt kesimlerindeki "anne kadınların" iş dönüşü evlerindeki çocukları için iki üç günde bir birbirini tekrarlayan yola çıkarak irrasyonel tüketim kalıplarının, bu davranışların görüldüğü alt orta sınıfların hayatındaki eksik modernleşmenin yarattığı irrasyonelliği dikkatimizi çekiyor.

Politik yönden dramatik bir görünüm taşıyan olay, iletişim süreçleri açısından da reklamcılık açısından da düşündürücü."

Prof.Dr. Ünsal Oskay

GİRİŞ

Kadının görevleri tartışıldığında ilk akla gelenler annelik ve ev kadınlığıdır. Oysa dünya kurulalı beri kadın, annelik ve ev işlerinin yanı sıra üretim hayatına da katkıda bulunmuştur. İkel toplumlarda olduğu gibi, gelişmiş toplumlarda da kadın, gerek evin içinde, gerekse evin dışında ekonomik yaşamda aktif bir rol oynamıştır. Ailenin yiyecek ve giyeceklerini hazırlamak, ev işlerini yürütmek, gerektiğinde onarım yapmak, her dönemde kadının evin içinde yaptığı faaliyetler arasında yer almıştır. Evin dışında, tarım öncesi devirlerde bitki ve meyva toplamak, bitki toplayıcısı olarak ailenin geçimine yardımcı olmak, tarım ile uğraşan toplumlarda da toprağı ekip, biçmek ve işlemek, kadından beklenen işler arasında sayılmıştır. Görüldüğü gibi kadının üretim hayatında görev alması insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak kadının evinin dışında, ücretli olarak çalışması oldukça yeni bir olgudur.

Anne için annelik sevgisi sadece onu beslemeye değil, asıl onu iyi yetiştirmeye dayanıyor. Esas eğitimi ona vermesi gereken annedir.

Eğitimin bilgi aktarmanın ötesinde daha geniş bir anlamı vardır. Eğitim her şeyden önce manevi değerlerin aktarılmasıdır, oysa öğretim zihinsel oluşumu gerçekleştirilmeye yönelir.

Gerçekten eskiden aileler köylerde yaşıyor ve orada çalışıyorlardı. Bu iki çevre iç içeydi. Aile kalabalıktı. Küçüklerle büyükanneler ve daha büyük yaştaki çocuklar ilgilenirlerdi. Köydeki avlu bin bir çekicilikle doluydu, çocuklar anne-babalarına yapışıp kalmazlardı. Doğanın içindeydiler, onları oyalayacak pek çok şey vardır. Günümüzde özlediğimiz bir tablo bu.

Çocuk bakımı ve eğitimi görevini, sorumluluğunu bir yüke benzetirsek, bu yük karı-koca tarafından birlikte

taşındığı zaman ağırlığı pek hissedilmez. Eğer bu yükün taşınması yalnızca bir kişinin omuzlarına bırakılacak olursa, ağırlığı işte o zaman o kişiyi ezer, bunaltır, yorar.

Annenin ailedeki yerine, görev ve sorumluluklarına gelince: Anne Türk toplumunda her zaman biz evin direği, koordinatörü ve rehberi olarak görülüyor. Aile içinde herkesin hakkını gözetmede, herkesin yeri ve değerini saptamada denge sağlamaya çalışan bir kişi. *Yuvayı Yapan Dişi Kuştur* sözüyle anlatılmak istenen de bu olsa gerek. Bugün birçok anneler türlü nedenler yüzünden, ev dışında da çalışıp para kazanmak zorunda kalmaktadırlar. Bunun iyi yanları da var, kötü yanları da. Bir kadının çalışması, ekonomik yönden ailenin geçimine ek bir para kazanmak suretiyle yardımcı olması, yararlı yönlerden biridir. Çalışma hayatı çocuklarına karşı görevlerinin aksamasına neden olabilir. Çünkü bir yandan tüm gün çalışmak, öte yandan annelik ve ev kadınlığı görevini aksatmadan yürütmek çok güçtür. Özellikle bazı zorunluluklar yüzünden ev dışında çalışmak zorunda kalan kimi anneler kendilerini bir suçluluk duygusundan kurtaramazlar. Çalıştıkları sürece çocuklarının sahipsiz, başıboş kalacağını düşünmek onları çok üzer.

1. Çalışan Kadın

XIX. yüzyılda, "sanayi devrimi" olarak adlandırılan, teknik teknolojik, ekonomik ve toplumsal bir takım değişikliklere yol açan endüstrileşme, kadının evin dışında çalışmasına neden olan başlıca etken olarak kabul edilmektedir. Sanayi devriminden önce, evinin dışında ücretli olarak çalışan kadın sayısı çok küçük bir oranı oluştururken, endüstrileşme hareketi ile Batı'da pek çok kadın aile ocağının dışında ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Sanayi Devrimini takip eden yıllarda erkekler,

toprak ve çiftlik işlerinden, fabrika ve büro işlerine geçerken, kadınlar da ev işlerinden kamu hizmetlerine, büro işlerine ve sanayi kesimine geçmeğe başlamışlardır. Tabii kadınların ev uğraşlarından ücretli işe geçişleri, erkeklerin toprak işlerinden endüstri kesimine geçişleri kadar süratli ve kolay olmamıştır.

Endüstrileşme hareketinden önce erkeğin, meslek hayatı ile aile yaşamı birbirinden ayrı değildi, evi ile iş yeri aynı idi. Bu yüzden de kadın, erkek, genç, yaşlı, küçük, büyük hep bir arada çalışırdı. Kadın da böylece eşinin veya babasının mesleki görevlerini onunla paylaşır, işinde ona yardımcı olurdu. Endüstrileşme sonucu, bireyin evi ile meslek yaşamı birbirinden ayrılıp, ekonomik etkinlikler parasal açıdan değerlendirilmeye başlayınca, sadece para karşılığı yapılan işler "üretim etkinliği" kapsamına girer olmuştur. Bu nedenle kadının, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı hizmetler, "üretim etkinliği" olma özelliğini kaybetmiştir. Bu durum da, kadının ev işlerinden, ev dışı hizmetlere geçmesine yol açmıştır. Öte yandan sanayi devrimi izleyen yıllarda yeni makinelerin icadı, tüketim mallarını üreten atölye ve fabrikaların kurulması, kadının ev içi etkinliklerine ayırdığı süreyi kısaltmıştır.¹

Yine birinci ve ikinci Dünya Savaşları sırasında, savaşa giden erkeklerden boşalan iş yerlerini kadınların doldurulmasıyla, çalışan kadın sayısında büyük bir artış olmuştur. Savaş bitince kadınların evlerine dönecekleri zannedilmişse de, kadınlar girmiş buldukları iş alanlarında çalışmaya devam etmişlerdir.

Aynı yıllarda yüksek öğrenim gören kadın sayısının artması, uzmanlık gerektiren işlerde de kadınların görev almasına yol açmıştır. Öte yandan, hayat şartlarının

---

¹Yürükoğlu, Atalay, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara S. 30-32, 1983.

güçleşmesi ve tüketim ekonomisinin yayılması ile daha çok gelire ihtiyaç duyulması, bazı işleri kadınların da en az erkekler kadar başarması, hatta bazı alanlarda kadınların erkeklerden daha başarılı olması, çalışan kadın sayısını daha da arttırmıştır. Belirttikleri gibi, Batılı kadının, eskiye nazaran daha erken yaşlarda çocuk yapma işine son vermesi, çocuğunu bırakacak kreş, yuva, ana okulu, gündüz bakım evi gibi kurumları bulmakta güçlük çekmemesi, huzur evlerinin açılması ile yaşlılara evde bakma zorunluluğunun nispeten giderilmesi, nihayet çocuk sayısındaki azalmayla birlikte aile biriminin küçülmesi, gelişmiş ülkelerde kadının çalışma hayatına atılmasını kolaylaştırmıştır. Bütün bu etkenler, iş gücünü oluşturan kadın sayısının giderek artmasına neden olmuştur².

Çalışarak gelişmek? Evet, bu mümkündür ve işinizin koşullarına bağlıdır. Bir fabrikada düşük bir ücret için, her sabah kart basmak zorunda olan bir işçi ile, severek yaptığı bir işi, yüksek kazancı ve evinde bir yardımcısı olan bir avukat bayan, veya sekiz saat boyunca sandalyesine çakılı kalan bir santral memuru ile, öğrencilerinin ritmine göre kendisinin düzenlediği bir çalışma programı ve esnek ders saatlerine sahip bir öğretmen bayanın koşulları arasında hangi benzerlik bulunabilir? Bu kadınların hepsini aynı gruba sokmak, çalışan annenin güçlüklerini tümüyle gözardı etmek olur.

Farklılıklar, ise duyulan ilgi ve hoşnutluk derecesine de bağlı olabilir. Kendisinin seçmiş olduğu, severek yaptığı ve çocuklarına da zaman ayırmasına fırsat tanıyan bir meslekte çalışan bir kadınla, sürekli olarak ayakta geçirdiği tekdüze ve yorucu bir iş gününden sonra çamaşır, ütü,

---

²Rozan, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, S. 226, İstanbul, 1994.

temizlik, alış-veriş ve nihayet hafta sonu berbere gidebilir. Geceleri saat 11.00'den önce yatabildiği pek görülmez.

işçilerini yaklaşık 30 km.lik bir çevre alandan toplayan fabrikaların bulunduğu kırsal kesimde bile durum aynıdır. Daha iyi olanın yanı sıra, daha kötü olan da vardır. İyisi, iş yerinin yakınında oturarak bir saatlik zamanı kazanmaktadır.

Kötüsü, daha uzak, daha yorucu bir işte çalışmaktır.

Bu, 8 saat boyunca aynı hareketi yapmak, zincirleme düzeninde çalışmak, hep acele ettirmek, lamba ışıklarının altında ayakta durmak, çoğu zaman 10 dakikalık dinlenme aralarına sahip olmamaktır (Pek çok sözü edilen kahve molası, birçok işyerinde uygulanmamaktadır). Burada en kötüsü, işin tümüyle dışarıdan programlanmış ve hiçbir kişisel girişim olanağı bırakmayan nitelikte olmasıdır.

Bir başka olumsuzluk da, bu koşuşturmaca içinde yalnız olmaktır. Çocuğu yuvaya götürüp-getirme işinin birini üslenecek kimseyi bulamamak, çocuk hastalandığı zaman bırakacak kimse bulamamak, zorluklara karşı yalnız olmak.

Her durumda, zamana karşı bir yarış söz konusudur. En azından 10 saat, çok zaman 12 saat boyunca evinden uzakta kalınır. Ardından evde de, 3 veya duruma göre 4 saat daha çalışmak gerekir. İnsan, yorgun olduğu zaman daha yavaş çalışır.

Yetkinlik, mutluluk ve gelişim. Deneyin bakalım, böyle bir günün sonunda ne ölçüde mümkün olduğunu göreceksiniz. Çocuğunun gülen yüzüyle karşılanmak, anne için ne büyük zevktir. Fakat, çocuğunu çok zaman, ona fazla uzun gelen günün yorgunluk ve gerginliğiyle ağlamaklı hale gelmiş olarak bulur.

Akşamları yorgun ayaklarını masa altında dinlendirirken, çocuklarıyla oynayabilen, onlara acele etmeden masallar anlatabilen, psikologların ve kitapların öğütlerini izleyebilen, yüksek bir meslek sahibi bir bayanın

durumu ile yukarıdaki arasında nasıl bir yakınlık bulunabilir?³

2. Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatına Girmesi

Türkiye'de kadının üretim hayatına katkıda bulunması, analık ve ev işlerinin yanı sıra toprak işlerinde çalışması, tarım kesiminde görev alması, gıda ve dokuma alanlarında faaliyet göstermesi çok eskilere dayanır.

Osmanlı imparatorluğu döneminde, küçük aile işletmesi şeklinde yürütölen tarım işlerinde, kadının, erkekle birlikte çalıştığını belirtir. Osmanlı döneminde halı, kilim, kumaş dokuma ve iplik bükme, altın ve gümüş işleme gibi işlerde özellikle kadınların ve genç kızların çalıştığını işaret eder.⁴

Ölkemizde de kadın emeğinin fabrikada kullanılması, sanayi devriminin gerçekleştiği XIX yüzyıl ortalarına rastlar. Aynı yıllarda dokuma ve gıda sanayi gibi endüstri kollarında ücretli olarak çalışan işçilerin % 30-35'ini kadınların oluşturduğu görülür. Kadınların işçi olarak çalışma yaşamında yer almaları ve çoğalmaları ile ölkemizde sanayinin doğuşu ve gelişimi arasında yakın bir bağ bulunduğu açıklanır.

1991 ile 1923 yılları boyunca süregelen savaşlar, Türk kadını evin dışında çalışmaya iten bir başka faktör olarak kabul edilir. Savaş yıllarında erkeklerin savaşa katılması ve erkek nüfusunda meydana gelen azalma, aile ve toplum yaşamını sürdürebilmek için kadınların evin dışında çalışmalarını zorunlu kılmıştır. Birinci Dünya Savaşına katılan erkeklerden boşalan bazı devlet dairelerine toplu olarak kadınlar alınmış, önce Posta -

³Pernoud, Laurence; Bu Zamanda Anne Olmak Kolay Değil, S.47, 48, 49

⁴Altan, Ö.Z.; Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin Korunması, 1980, S.46.

Telgraf işlerine, daha sonra maliye memurluklarına kadınlar yerleştirilmiştir. Kurtuluş Savaşına rastlayan yıllarda da binlerce kadın, gıda ve silah fabrikalarında, hastane ve postane gibi kamu hizmetlerinde görev almıştır.⁵

1911-1923 yıllarında, kadınlar bir yandan savaşlar nedeniyle, erkeklerden boşalan bazı işyerlerine girerken, öte yandan kendilerine sağlanan yeni eğitim olanaklarından yararlanarak, bazı meslek dallarında çalışmaya başlamışlardır.⁶

imparatorluk döneminde, kız çocuklarının eğitimi uzun yıllar ilköğretim düzeyini aşmamış, sibyan okulları çerçevesinde kalmıştır. Kızların daha ileri düzeyde eğitim görmeleri, ailenin kültürel ve ekonomik olanaklarına bağlı olarak, genellikle annenin denetiminde, ender olarak da özel öğretmenlerin tutulmasıyla sağlanmıştır. Tanzimat'ı izleyen yıllarda, batılılaşma yönündeki çabalar, 1900'lerin başında, kızlara ilköğretim düzeyinin üstünde eğitim veren kurumların açılmasına yol açmıştır.

1911 de kızlar için ilk lise (idadi) açılmış, 1917-18 yılında İstanbul'da kız lisesi sayısı dörde yükselmiştir. 1914 de kadınlara yüksek öğrenimden yararlanma hakkı tanınmış, kadınlar için yüksek öğrenim, konferanslar şeklinde başlamıştır. 1915 de de kadınlar yüksek öğrenime kabul edilmiştir. İlk yıllarda kızlarla erkekler ayrı saatlerde, ayrı ayrı ders görürken, 1922 den itibaren kızlarla, erkekler birlikte derse girmişlerdir.⁷ Eğitim düzeyinin yükselmesiyle, kadına bir takım yeni çalışma alanları açılmıştır.

---

⁵Abadan Unat, Nermin; Toplumsal Değişme ve Türk Toplumunda Kadın, Çağ Matbaası, Ankara, S.15-43, 1979.

⁶ Kazgan, Gülten; Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Çağ Matbaası, Ankara, S. 155, 1979

⁷Tekeli, İ.; Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayın. İstanbul S.200, 1982.

Kurtuluş Savaşı sona erince öteki ülkelerde olduğu gibi bizde kadının iyi bir ev kadını, başarılı bir anne ve iyi bir eş olarak evine dönmesi beklenmiştir. Ancak savaş yılları boyunca cephede ve cephe gerisinde erkeğin yanında yer alan ve başarılı olan kadınlarımız, Cumhuriyet kurulduktan sonra da çalışma hayatındaki etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Cumhuriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda, ülkenin ekonomik yönden kalkınmasını sağlamak için sanayi kuruluşları artırılınca, daha çok kadın çalışma hayatına atılmıştır. Abadan - Unat'ın (1979, s. 15-43) vurguladığı gibi, Cumhuriyet sonrası hızlanan sanayileşme, kentleşme ve göç gibi etkenler, sanayi kesiminde ve kamu hizmetlerinde çalışan kadın sayısını arttırmıştır.

Cumhuriyet sonrasında, sanayileşme ve ekonomik gelişmenin, çalışan kadın sayısını arttıran tek neden olduğu söylenemez. Cumhuriyet'in getirdiği hukuk sistemi ile kadın - erkek eşitliğinin sağlanması, kadına seçme ve seçilme hakkının tanınması, kadına istediği alanda öğrenim görme ve meslek edinme olanaklarının verilmesi gibi faktörler, kadına açılan iş alanlarının sayısını arttırmıştır.⁸

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda bir yandan sanayileşme hareketi ile yeni mesleklerin doğması ve kadına ihtiyaç duyulan iş sahalarının oluşması, öte yandan ekonomik, yasal ve kültürel değişmelerin gerçekleşmesi ile öğrenim görmüş ve meslek edinmiş kadın sayısının artması, 1975 Türkiye'sinde çalışan kadın sayısını altı milyona çıkarmıştır.

Yine "iş ve işçi Bulma Kurumu"nun araştırma bulgularına göre serbest meslek sahibi olanların ve bilimsel - teknik eleman olarak çalışanların % 24'ü, idari personel ve yardımcı hizmetlerde olanların da % 22'si kadındır.⁹

⁸Yürükoğlu, Atalay; Değişen Toplumda Aile ve Çocuk S. 56, 1983.

⁹İşgücü Dergisi, 1981, 5-6, 147-150.

Türkiye'de çalışan kadın nüfusunun üçte birinin işçi olduğu, kadın işçilerin yoğun olduğu sanayi dallarının da sırasıyla tütün, gıda, dokuma, kimya olduğu anlaşılmaktadır. Maden, inşaat, ağır sanayi dallarında ise kadın işçi sayısının yok denecek kadar küçük olduğu görülmektedir. Kamu kesiminde çalışan işçiler de sırasıyla Bakanlıklar, çeşitli kamu kurumları ve okullarda istihdam edilmektedir.¹⁰

3. Kadının Çalışma Nedenleri

Ülkemizde çalışan kadınların büyük çoğunluğunun, ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışma hayatına atıldığı görülmektedir. Bizde kadınların çoğu aileyi geçindirmek veya aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışmaktadır. Yaşam standardını yükseltmek, ailesinin refahını arttırmak için çalışanlarla, belli bir alanda öğrenim gördüğü veya belli bir alanda uzman olduğu için çalışanlar azınlıktadır. Belli bir mesleği sevdiği için, ondan zevk aldığı için çalışanlar da sayıca azdır. Hele ABD veya Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yalnızlık, can sıkıntısı, ev işlerine ilgi duymama veya çocuk bakmaya sabrı olmama gibi nedenlerle çalışanlar çok küçük bir yüzdeyi oluşturmaktadır.¹¹ Ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışan kadınlar, yaşam koşulları güç de olsa iş hayatlarını devam ettirmek için zorlanmaktadır. Çalışmak zorunda olmayan, zevk için çalışan kadınlar ise aile düzenlerini bozan bir güçlük, annelik görevlerini aksatan bir zorluk ile karşılaştıklarında iş hayatını ya belli bir süre için terk etmekte, ya da tamamen işten vazgeçmektedirler.

¹⁰Rozan, Norma, *Çalışan Anne ve Çocuk*, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları No: 3091 S.5, 1983.

¹¹Tekeli, İ.; *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat Birikim Yayınları*, İstanbul, S. 225, 1982.

Türkiye'de evlilik ve annelik kadının işini bırakmasında veya çalışma hayatına ara vermesinde rol oynayan başlıca etkenlerdir. Evlilik ile çalışma hayatlarının birbiriyle çatışması halinde kadınların önemli bir çoğunluğunun işten ayrıldığı bilinir. Aile refahının artması halinde % 69.8, evlenme ve çocuk doğurma halinde %27 oranında kadının işten ayrıldığı görüldüğünü, Çiftçi'nin araştırmasında da ekonomik zorunluluk bulunmaması, aile çalışma hayatının çatışması, çocuk sahibi olma gibi nedenlerin kadının işinden ayrılmasına yol açtığının belirlendiğini kaydeder. Devlet memuru statüsündeki kadınlar üzerinde, yirmi iki yıl ara ile yapılmış olan bu iki araştırmanın bulguları, ülkemizde kadının, aileye bir ek gelir sağlamak amacıyla çalıştığını, ekonomik zorunluluklar ağır bastığı için iş hayatına girdiğini, aile yaşamı ile iş hayatını uyumlu bir şekilde sürdüremediği hallerde de çalışmaktan vazgeçtiğini kanıtlamaktadır.¹²

4. Kadının Çalışmasının Uyandırdığı Tepkiler

Gerek Batı'da, gerek ülkemizde kadının çalışması uzun süre muhalefetle karşılanmıştır.¹³

Tekeli'nin Blanquart'dan aktardığı gibi, XIX. yüzyıl Fransa'sında ve Victoria dönemi İngiltere'sinde, "iyi aile kızları çalışmaz" şeklindeki değer yargısı yüzünden, bu dönemde çalışanlar: işçi sınıfından gelen kadınlar, köylü kızları, ekonomik bakımdan çöküş halindeki orta sınıftan gelen ve satıcı olarak çalışan genç kızlar ve eşleriyle birlikte çalışan esnaf ve sanatkarlardır". Bu cümle bize

¹²Çiftçi, O., Türk Toplumunda Kadın, Çağ Matbaası, Ankara, 1979.

¹³Kazgan, Gülten; Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Çağ Matbaası, Ankara, S. 155-189, 1979.

XIX. yüzyılda kadının çalışmasına karşı var olan tepkinin şiddetini yansıtmaktadır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Amerikan kamu oyunun evli kadının çalışmasına tepki gösterdiğini, orta sınıf Amerikan halkı için erkeğin üretici, kadının tüketici olduğunu, kadına bakımının erkeğin görevi sayıldığını, yalnız zenci ve göçmenlerde durumun farklı olduğunu açıklar.¹⁴ Tan, çalışan kadının eşinden tasvip görmediğini, eşini çalıştıran erkeğin de toplum tarafından eleştirildiğini, bu nedenle de aşağılık duygusuna kapıldığını kaydeder. aynı dönemde evli olmayan kadının çalışmasının kabul gördüğüne, aşırı yoksulluk halinin dışında evli kadının çalışmasının tepkiyle karşılandığına işaret eder.¹⁵

Türkiye'de kadının çalışmasının hoşgörü ile karşılanıp karşılanmadığı ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışan kadınların çevrelerinde daha çok hoşgörü ile karşılandıklarını, meslek sevgisini ileri sürerek çalışanların daha çok eleştirildiklerini kaydetmiştir. Kadının eğitim düzeyi göz önünde tutulduğunda, ilkokul eğitimi olanların çalışmasının daha büyük hoşgörü ile karşılandığını, lise ve yüksek öğretim görmüş kadınların çalışmasının daha çok eleştirildiğini görmüştür.¹⁶

5. Türkiye'de Çocuk Yetiştirme

Türkiye'de ve başka toplumlarda yapılan araştırmalar gösteriyor ki, düşük gelirli kentsel bölgelerde ve özellikle köylerde çocuğun zihinsel gelişmesini ve dil

¹⁴Tekeli, İ.; Kadınlar ve Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları, S. 92-266, 1982.

¹⁵Tan, M; Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi, Tisa Matbaası, Ankara, S. 49, 1979.

¹⁶Tekeli, İ.; Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları İstanbul, S. 266, 1982.

gelişimini destekleyebilecek çevresel uyarılar (örneğin, dikkat ve el becerilerini geliştiren materyaller, oyuncaklar, kitaplar vb. gibi) ile neden - sonuç ilişkilerine dayanan açıklamalı- ussal sözlü tartışma ortamı ve iletişim çok yetersizdir. Bu durum bir dereceye kadar düşük geliri ana-babaların az okumuş olmaları nedeniyle sınırlı sözcük dağarcığına sahip olmaları ve bu nedenle sözlü tartışmaya pek girmemeleri yüzündendir. Bir başka neden de, çocukların genelde okul yaşından önce evde de öğrendiklerinin ve eğitilebildiklerinin pek bilinmemesi ve bilinçli bir "çocuk hedefli" ve "çocum gelişimi amaçlı" çaba gösterilmemesidir.¹⁷ Çünkü anne ve baba bilinçli değildir. Anne hem evde çalışır hem dışarıda çalışır. Köydeyse tarlada çalışır. Kentte ise dışarıda işte çalışır eve yorgun gelir ve evde onu bekleyen çok iş vardır.

Çocuğun yakın çevresi onun zihinsel gelişmesine verdiği destek düzeyindeki farklılıkları gösterir. Türkiye'de bu farklılıklar özellikle oturlan yörenin sosyo-ekonomik gelişme düzeyine bağlıdır. Çocuğa atfedilen değerler ve çocukta beklentiler de aynı çevre etkenleriyle belirlenir.

Örneğin, ülke çapında çeşitli gelişme düzeylerini yansıtan bir örnekleme uygulanan "Çocuğun Değeri" araştırmasında çocuğa atfedilen değerlerin, yani çocuğun "aile içindeki yerinin", ailenin sosyo-ekonomik düzeyine ve oturlan yörenin gelişmişlik düzeyine göre değiştiği bulunmuştur.¹⁸

Türkiye'de çocuk yetiştirme yöntemlerindeki değişimler, özellikle kırdan kente göçle ve kentte alt sosyo-ekonomik düzeyden orta sosyo-ekonomik düzeye hareketlilikle ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla değişme isteğiyle, değişime karşı direnme bir arada oluşmakta, bu durum da aile için kaygılı bir ortam yaratmaktadır. Gereken

¹⁷Kağıtçıbaşı Çiğdem, İnsan-Aile-Kültür, Remzi Kitabevi, S. 48, 1996.

¹⁸A. g. e.

şey, beraberlik ve yakınlık gereksinimlerini özerklik ve bireysellik ile bağdaştırarak yeni bir senteze ulaşmaktır.

Kuşkusuz, böyle bir amaca ulaşmak her toplum için zordur. Ancak, özellikle aile ve çocuğa yönelik bilinçli uygulamalar bu amaca bir ölçüde yaklaşılmasına yardımcı olabilir. Türkiye'de çocuğun bütünsel gelişimi için aileye destek sağlanması ve özellikle annenin eğitilmesi önemlidir. Bu tür bir destek programı, çocuğun okul öncesi yuva gibi kurumlarda eğitimiyle de bir arada uygulanabilirse, söz konusu olan kapsamlı eğitimin bilişsel ve psikososyal gelişim üzerindeki etkisi kalıcı olabilir.¹⁹ Türkiye'de çalışan kadın evine geldiğinde çocuğuna ayırdığı vakit çok azdır. Çocuğuna ayırdığı bu vakitte ise onu, yedirir, giydirir, sever veya gezmeye götürür. Ama anne eğitilirse, çocuğuna ayırdığı bu zaman içinde para harcamadan, pahalı oyuncak almasına gerek kalmadan onu eğitebilir.

6. Annenin Çalışması Çocuk için Zararlı mıdır?

Çalışan anne endişeli, yorgun ve huzursuz ise, çocuğuna da yeterince vakit ayıramıyorsa, annenin çalışması çocuğu olumsuz yönde etkileyebilir. Çünkü, çocuğun ihtimam ve ilgiye ihtiyacı vardır, başıboş ve denetimsiz bırakılan çocuk kendini yalnız ve ihmal edilmiş hisseder, ihtiyaç duyduğu anne-çocuk ilişkilerini geliştiremez. Bu durum çocuğun gelişimini etkileyebilir.

Çocuğun çevresindekilerle kurduğu ilişkilerin temelinde de, davranışlarının kökeninde de, anne çocuk ilişkilerinin izlerini bulmak mümkündür. Bilindiği gibi başlangıçta çocuk herşeyi anne yoluyla öğrenir. Anne çocuğu çocuk anneyi etkiler. Annenin çocuğa gösterdiği ilgi ve şefkat, çocuğuna karşı tutumu, çocuk yetiştirme ideali ve disiplin anlayışı, anne-çocuk ilişkilerini etkilediği

¹⁹Kağıtçıbaşı, Çiğdem; İnsan-Aile-Kültür, Remzi Kitabevi, S. 52, 1995.

gibi, çocuğun gelişimini de etkiler.²⁰ Anne-bebek arasındaki bağıllık ilişkisi, yavrunun ve türün varlığını sürdürülebilmesi açısından önemli ve gereklidir. Bu bağıllık ilişkisinin çeşitli hayvan türlerinde de görüldüğü ve yaşanan toplumsal ve fiziksel çevreye göre farklılık gösterdiği bilinmektedir.

Bebekler ve anneler bağıllık ilişkisini kolaylaştırıcı davranış biçimleri, tercihler ve yeteneklere sahiptirler. Bu davranış biçimleri doğuştan var olup, sonradan öğrenilmemiştir.²¹

Bağıllık ilişkisinin kurulmasında, anne ve bebek arasındaki fiziksel temas ve etkileşim çok önemlidir.

Anne ilk yıllarında çocuğunun yanında olamıyorsa babadan yardım istemesinin bir yararı yoktur. Bu yüzden anne kendisini aile içinde yeri doldurulamaz biri olarak hisseder. Kendi annesi veya kayınvalidesi yerini alamıyorsa, yabancılara başvurmaktan başka çare yoktur. Ama çocuğunu her gün emanet edeceği kişinin ciddiyetle ve sevgiyle çocuğuyla ilgileneneğini nasıl önceden bilsin? Bu insanların kendisini yarı yolda terk etmeyeceklerinden, durmadan yeni kadınlar aramak zorunda kalmayacağından nasıl emin olsun? Özellikle kendisinin, annenin ilgisini gerektiren ilk yılların çocuğun gelecekteki yaşamında belirleyici olacağını bildiğine veya tahmin ettiğine göre, nasıl kendini büyük ölçüde sorumlu hissetmesin? Çocuğunda psikolojik bir rahatsızlık görüldüğü zaman nasıl suçluluk duymasın?

Çocuğun akibeti, ailenin mutluluğu, annenin çalışmasıyla dışarıdan sağlayacağı kazançtan çok, onun evdeki sürekli varlığına bağlıdır.

Simgesel anne yeterli değildir, küçük çocuk hayatının ilk yıllarında etten kemikten bir anneye gereksinir.

²⁰Rozan, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, S. 229, 1994.

²¹Hortaçsu, Nuran; İnsan İlişkileri, İmge Kitabevi, S. 67, 1997.

Çalışan annelerin çocuktan çocuğa değişebilecek gerçek bir psikolojik risk altına girdikleri sonucunu çıkarmamız gerekiyor. Bilindiği gibi bazı çocuklar değişikliklere iyi adapte olup diğerlerinden daha dayanıklıdır. Ama diyelim ki anne doğası gereği özverilidir, hayati bir zorunlulukla mecbur olmayanların bile böyle bir risk göze almaları nasıl açıklanır? Burada, 18. yüzyıldakine benzer bir durumla karşı karşıya gelmiş sayılmaz mıyız? Çocuğun ilk otuz ayında evde kalmaktansa çalışmaya giden annelerle çocuklarıyla ilgilenmeyi reddedip onları doğar doğmaz sütanneye veren 17. ve 18. yüzyıl anneleri arasında bir benzerlik yok mu?

İki yüz yıllık annelik ideolojisi ve annenin üzerine yıkılan "sorumluluk"ların durmadan artırılması görüşlerin kökten değişimine yol açmıştır. Ve çalışanlar bile 20. yüzyılın kadınları, çocuklarına eskilerden çok daha fazla yakındır ve onlarla daha ilgilidir. Ama bir kez daha görüyoruz ki annelik her zaman kadının ilk ve içgüdüsel uğraşı değildir; çocuğun çıkarı kendiliğinden anneninkinden önce gelmez; ekonomik bağlardan kurtulmuş ama kişisel hırsları olan kadınlar, her zaman çocuklarının iyiliği için, birkaç yıl için de olsa, bunlardan vazgeçmeyi seçmiyorlar. O halde, başlı başına bir annelik tavrı veya içgüdüünden söz edebilmek için yeteri kadar tek tip anne davranışının olmadığı ortaya çıkıyor. Ve çalışsalar bile 20. yüzyılın kadınları, çocuklarına eskilerden çok daha fazla yakındır ve onlarla daha ilgilidir. Kendilerini içeriden çok dışarıda gerçekleştiren kadınlar genellikle iyi bir eğitimden yararlanmış ve mesleklerinde daha çok tatmin umabilen kişilerdir. En çok eğitim görenlerin "endejenere" olduğunu söyleyerek alay etmek kolay olurdu ama hiçbir şeyi de çözmezdi. Kadının eğitim süreci geri döndürülmez bir olgudur ve geleceğin kadının portresini bugünden çizmek gerekirse, bizim onları daha dejenere, erkek

arkadaşlarıyla eşit oranda bilgi ve iktidar sahibi kadınlar olarak hayal edeceğimize hiç kuşku yoktur.²²

Üç yaşından küçük çocuğu olan kadının çalışmasını desteklememekle birlikte, sadece annenin çalışmasının, çocuğu olumsuz yönde etkilediğini söylemenin hatalı olduğunu belirtebiliriz. Çocuk açısından, annenin kişilik ve attitütlerinin, çocukla birlikte geçirdiği saat miktarından daha etkili olduğunu vurgular. Asabi, ihmalkar ve mantıksız bir anne bütün vaktini çocuğuna ayırsa da, sakin, sempatik, akıllı ve şefkatli bir çalışan anne kadar çocuğuna etkili ve yararlı olamaz. O halde çocuğun uyumsuz ve davranışlarını etkileyen, ebeveynin sürekli evde bulunmasından çok, kendi tutum ve davranışlarıdır.

Bir yandan annenin çalışmasının, tek başına, çocuğun gelişimini aksatacağı görüşünü çürüten bu çalışmalar, öte yandan ekonomik zorunlulukların ağır basması, yaşam koşullarının güçleşmesi, kadının kazancıyla erkeğin gelirin katkıda bulunması, çalışan anneye karşı gösterilen olumsuz tepkinin zayıflamasına ve çalışan kadını destekleyenlerin çoğalmasına yol açmıştır.²³

Anne öteki dönemlere göre iki kat daha önemli olduğunu kitaplarda okuduğu ilk yaş yıllarını onunla birlikte yaşamadığı (veya az yaşayabildiği) için kendini suçluyor.

Onu rahatlatmak için, çocuk açısından annenin onun yanında olduğu saat sayısı değil, onunla birlikte geçirdiği zamanın niteliği, yani kendini ona gerçekten ayırabilmesinin önemli olduğu sık sık hatırlatılıyor. Birlikte geçirilen zamanda kendini gerçekten verebilmek ne demektir? Bu, belli bir zamanı yalnızca onun okul ödevlerine yardımcı olmaya veya onunla bir oyun oynamaya ayırmak olabilir, fakat sınırlı bir hava içinde

²²Badinter, Elisabeth; Annelik Sevgisi, AFA Yayınları S. 224, 282, 1992.

²³Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İ.Ü. Yayınları No 3091, 1983.

akşam yemeğini yedirmek, sabırsız davranışlarla yatma hazırlıklarını tamamlamak, bir yarım öpücük.... değildir.²⁴

Annenin çalışmasının çocuk üzerinde yaratacağı etkilerin olumlu veya olumsuz olması pek çok faktöre bağlıdır: Annenin çalışma nedeni, statüsü, kazancı, çalışma koşulları, işinden tatmin olup olmaması annenin çalışmaya başladığı dönemin çocuğun hangi gelişim aşamasına rastladığı, annenin çalışmasının düzenli olup olmaması, annenin çalışmasının ailede yarattığı sorunlar, annenin eğitim düzeyi, annenin yokluğunda sağlanan yedek bakımın türü ve özellikleri, bu yedek bakımın sürekli-istitirarlı olup olmaması, nihayet annenin eğitim anlayışı, çocuğu ile kurduğu ilişkilerin türü.... gibi.²⁵

7. Çalışan Kadınların Sorunları

Evin dışında ücretli olarak çalışan kadının ev kadını, eş ve anne olarak bütün görevlerini ahenkli bir şekilde yerine getirmesi zannedildiği kadar kolay değildir.

- a) Ev kadını olarak karşılaştığı güçlükler,
- b) iş kadını olarak karşılaştığı güçlükler,
- c) Anne olarak karşılaştığı güçlükler vardır.

7.1. Ev Kadını Olarak Karşılaştığı Güçlükler:

İşinden yorgun dönen kadını evinde bekleyen pek çok iş vardır; Yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, temizlik, çamaşır, ütü gibi. Çalışan kadın bu işlerini akşam yapmazsa hafta sonları yapmak zorundadır. Bu işlerin yapılması her toplumda çalışan kadın için sorundur. Ancak gelişmiş toplumlarda kadının bu işlerini kolaylaştıracak pek çok

²⁴Pernoud, Laurence; Bu zamanda Anne Olmak Kolay Değil, S. 52.

²⁵Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İst. Üniv. Edibiyat Fak. Yayınları No: 3091, İstanbul, S.20, 1983.

olanak vardır. Örneğin ev işlerini hafifleten hazır yemekler, zaman zaman da olsa kendisine yardım eden bir eş. Acaba Türk kadını aynı olanaklardan yararlanabilmekte midir? Her geçen gün ev uğraşlarını hafifleten pek çok araç-gereç piyasaya sürülmekte, ancak bunlar geçinmek için çalışan kadınlara çoğu zaman ulaşamayacakları kadar pahalı gelmektedir. Hazır yemekleri de günümüzde marketlerde bulmak mümkündür, ancak bunlar her ekonomik düzeydeki kadının alamayacağı kadar masraflıdır. Ayrıca bizde sofraya hazır yemek koymak hele misafire hazır yemek ikram etmek hem hoş karşılanmamakta, hem de geleneklerimize ters düşmektedir. Eşlerin ev işlerinde veya çocuk bakımında çalışan anneye yardım etmeleri de toplumumuzda pek yaygın olmayan hatta hoş karşılanmayan bir durumdur. Toplumumuzda yer etmiş olan bazı ön yargılar erkeklerin eşlerine ev işlerinde ve çocuk bakımında yardımcı olmalarını hemen de olsa engellemektedir.²⁶

Kadın evde kalıyor, reçeller kaynatıyor. Bu çağda, zamanı vişne çekirdeği ayıklaşarak ve kaynayan reçelin kabarıklarını gözleyerek nasıl geçirilebilir?

Oysa boş zamanı değerlendirmek için reçeller yapmak kadar eğlenceli ve yerinde birşey olamaz. Ayrıca, zavallı küçükleri endüstrinin katkılı reçellerini yemekten kurtarması açısından bu, daha doğacı bir yaklaşımdır. Kurnaz üreticilerin, kavanozlar üzerine, tıpkı eskiden annelerimizin yaptıkları gibi kırmızı mavi küçük kare desenli kumaşlara benzetilmiş kapaklar koyup, "Hamarat Annenin Reçeli" yazılı etiketler yapıştırmaları da bunu kanıtıyor mu? Örgü ve nakış alanında da aynı şey söz konusudur.

Öte yandan, evde günün yirmi dört saatinin; yemek yapmak, çamaşır yıkamak, ütü yapmak, dikiş dikmek,

²⁶Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayın. No: 3091, 1983.

onarmak, temizlemek, örgü örnekle geçtiği nasıl düşünülüyor?²⁷

Çalışan ve özellikle de anne olan kadının ikinci problemi kocasıyla fazla eşitsizce paylaştığı, tatminsizlik kaynağı çifte mesaiyle doldurduğu çalışma günüdür. Çalışan veya çalışmayan kadınların ev ve anababalık işlerinin büyük bölümünü üstlendiklerini ve erkeklerin bu işleri pek fazla paylaşmadıkları bilinmektedir. Mesleği olan kadınlar ev işlerine ve çocukların bakımına daha az zaman ayırsalar bile, yine en çok iş yapan ve bunun için kendi boş zamanlarından çalanlar gene onlardır.²⁸

Toplumumuzda kadın evinde yemeğini kendi hazırlamalı, ev işlerini kendi yapmalıdır. Hazır yiyecek maddeleri kullanmak, gündelikçi tutmak kadının geleneksel rolünü ihmal etmesi şeklinde algılanmaktadır, bu nedenle kadının yükü çalışsa da ağırlığını korumaktadır.

Demek ki, ülkemizde genellikle çalışan kadın ev işlerine bir Batılı çalışan kadından daha çok zaman ayırmak zorunda kalmaktadır. Böyle olunca da işlerinin çokluğu nedeniyle, yorulmakta, daha çok yıpranmakta, çok yönlü sorumluluklar altında ezilmektedir.

7.2. İş Kadını Olarak Karşılaştığı Güçlükler:

İş çalışan kadından verim ister, üretim ister, disiplinli çalışma ister. Evinde kendisini bekleyen pek çok işi olan, sürekli yorgun ve gerilim içinde olan bir kadın bütün dikkatini işine verebilir mi? Hele çocuğu evinde hasta yatarken, işinden izin almakta güçlük çekerken, çalışan anne huzurlu ve verimli olabilir mi?

Çalışan kadının izin alması, üretimi aksattığından çoğunlukla hoş karşılanan bir olay değildir. Her izin

²⁷Pernoud, Laurence; Bu Zamanda Anne Olmak Kolay Değil S. 37.

²⁸Badinter, Elisabeth; Annelik Sevgisi, AFA Yayınları S. 283, 1992.

aldığında, her iş başı yapmakta geciktiğinde, aylığından kesinti yapıldığını düşünen kadın daima özveri ile çalışabilir mi?

Çalışan kadınların büyük çoğunluğunun vasıfsız işçi veya yarı vasıflı işçi oldukları uzman kadınların küçük yüzdeyi oluşturdukları gözlemlenmektedir. Bu gözlem bazı gelişmiş toplumlarda da, kadının işinde ilerleme şansının erkeğinkinden daha sınırlı olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar da, gerek Osmanlı imparatorluğu döneminde, gerekse kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı Cumhuriyet Türkiye'sinde, kadınların erkeklere aynı işleri yapsalar da, onlardan daha düşük ücret aldıklarını ve onlardan daha az ilerleme fırsatına sahip oldukları ortaya koymaktadır.

İdareciler genellikle kadınların devamsızlıklarından, çok sık iş değiştirmelerinden, hizmet içi eğitimden yararlanmadıklarından, bu nedenle az beceri gerektiren işlere yerleştirildiklerinden söz ederler. Kadınların yönetim açısından önemli bir işgücü olmaktan çok, geçici bir görevli olarak kabul edildiğini görmekteyiz.²⁹

7.3. Anne Olarak Karşılaştığı Güçlükler

Bütün gün çalışan ve bir yakının yardımını ummayan anneler önceden hesaplanamayacak birtakım risklere girmektedir. Bir kreşin veya başka bir kuruluşun sık sık değişen personeline nasıl güvenmeli? Bebeğin bütün gün emanet edildiği bakıcının yeteri kadar bilinçli ve şefkatli olup olmadığını nasıl bilmeli? Başka bir deyişle, annenin çocuğu için yapmadığını bir başkasının yapacağından nasıl emin olmalı? ideal anneden beklenen mevcudiyeti, şefkati, dikkati bir başkası nasıl verecek?³⁰

²⁹Rozan, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, S. 226, 1994.

³⁰Badinter, Elisabeth; Annelik Sevgisi, AFA Yayınları S. 264, 1992.

Çalışan kadın, anne olmaya karar vermeden önce kendisine çocuğunun bakımında kimin yardımcı olacağını düşünmek zorundadır. Bu nedenle hamileliği de "Çocuğuma kim bakacak" sorusuna yanıt aramakla geçer. Çocuk sahibi olduktan sonra da kendisini bekleyen bir takım güçlüklerle karşılaşır.

izin sorunu, çalışan kadının en önemli sorunlarından. Gerek doğumdan önce, gerekse doğumdan sonra kadının yasal hakkı olarak kendisine verilen izin süresinin çok kısa olduğu bir gerçektir. Bizde kadın memura tanınan izin süresi, doğumdan önce üç hafta, doğumdan sonra altı haftadır. Kadın işçilerimiz için bu süre doğumdan önce altı hafta, doğumdan sonra altı haftadır. Bu süreler gerektiğinde doktor tarafından uzatılabilmekte ise de yeterli değildir.

Doğum izinlerinin süresi ülkeden ülkeye değişmektedir.

Türkiye'de de 6 Temmuz 1995 tarihli Resmi Gazete'de Aylıksız izin, Madde 108 başlığı altında yayınlanan kararlar istekleri üzerine, doğum yapan devlet memurlarına en çok on iki aya kadar izin verilebilir" şeklinde yeni bir uygulamaya geçildiğini ve Devlet memuru statüsündeki kadının on iki aya kadar ücretsiz izin alma hakkına sahip olduğunu görüyoruz. Ancak gerçekte yaşanan bu kadar kolay değildir. Kadının çalıştığı iş yerindeki bağlı olduğu kişi izin için müsaade ederse, uygun görürse bu altı aylık ücretsiz iznini kullanabiliyor. Eğer şefi, müdürü, patronu vs. müsaade etmezse kesinlikle kullanamıyor.

Doğum sonrası ücretsiz izin daha önce altı ay idi. Bu izin, çalışan kadın ve çocuğu açısından küçümsenemeyecek bir kazançtır. Ancak izin süresi dolan annenin asıl sorunu; çocuğun bakımını kime devredeceğidir. Ülkemizde iş yerlerine bağlı kreş sayısının

çok az olması, Devletin açtığı gündüz bakım evlerinin nitelik ve nicelik açısından yetersiz oluşu, özel yuva ve ana okullarının çok masraflı olması, çocuk sahibi olan çalışan kadının sorunlarına çözüm getirememektedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarından yararlanamayan çalışan kadınlar zaman zaman çaresizlik içinde kalmakta ve çocuklarının bakımı için uygun olmayan çözümlere başvurumaktadırlar.

Bizde de okul öncesi dönemdeki çocuklar için eğitim kurumları altı yaşından küçük çocuklarını bir büyükanneye, daha büyük bir çocuğa veya bir komşuya teslim etmekte veya paralı ancak bilgisi olmayan bir bakıcının yardımına başvurumaktadır.³¹

Uygar bir toplum bir çocuğu yalnızca bir kişinin ya da bir ailenin çocuğu saymamalı, onu toplumun bir bireyi saymalıdır. Eğer bir aile çocuğunu koruyamıyor ya da ona hizmet veremiyorsa, bunu doğrudan devlet üstüne almalıdır. Ayrıca kimi ilkel toplumlarda, bir çocuğun yalnızca bir ailenin bireyi değil, bütün kabilenin bir bireyi olduğunu biliyoruz. Bizce çocukların korunamaması, devlet bütçesinin yetersizliğiyle açıklanamaz. Toplumda böyle bir eğilimin olmamasıyla açıklanabilir.

Çocuklar için çağdaş yaşama ve eğitim koşulları hazırlanmalıdır. 1990 nüfus sayımına göre yaklaşık on milyon çocuk var (0-6 yaş arası). Bunlardan 131 bini okul öncesi eğitimden yararlanıyor. Kırsal kesim, kenar mahalleler ya da gecekondü semtleri böyle bir hizmetten yararlanmıyor. Oysa kırsal kesimde, ilk başlarda yalnızca çalışma mevsimi içinde böyle bir hizmet çocuklara verilebilir. Gecekondü semtlerinde açılacak anaokulları, çocukları hem çevrenin kötü etkisinden koruyabilir, hem de ailelere yardımcı olabilir. Ayrıca bu okullar yeterince eğitim

³¹Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İ.Ü. Yayınları, No: 3091, 1983.

görmemiş kadınlar için sağlık, beslenme ve aile planlaması gibi konularda da kılavuzluk yapabilir. Bir toplum ancak eğitim yoluyla örgütlenerek çocuklarını koruyabilir. Parasal durumu iyi olan ailelerin çocukları için özel anaokulları açmak ve gerisini unutmak, toplum hizmetinden kaçmaktan başka bir şey değildir.

Çocukların korunduğu, çağdaş bir eğitimden geçmediği Üçüncü Dünya ülkelerinde toplumsal suçlar çok ağırlık kazanıyor. Bu suçların işlenmesi, yalnızca ekmek parasıyla açıklanamaz. Kötü geçen bir çocukluk, çocuğun toplumsal değerleri benimsememesi, yürürlükteki toplumsal değerlerle çocuklara bir ideal olarak benimsetilen değerlerin birbirine uymaması, toplumsal güvensizlik, liberal ekonominin parayı öne çıkarması gibi olumsuz etkenler bu suçların işlenmesine zemin hazırlıyor. Saygı görmeyen bir çocuk, başkalarına niçin saygı gösterebilir?³²

8. Çalışan Kadının Çocuğuna Karşı Tutumunda Gözlenen Hatalı Davranış Modelleri

8.1. Çalışan Annenin Suçluluk Duygusundan Kaynaklanan Hatalar

Bazı çalışan anneler, çocuklarına yeterince vakit ayıramadıkları ve onları istedikleri gibi eğitemedikleri için, kendilerini suçlarlar. Bu suçluluk duygularını gidermek için çocukları ile birlikte oldukları saatlerde, çocuklarının her dediğini yerine getirirler, eğitmekten çok şımartmak olarak tanımlanabilecek bir yöntemle kendilerini çocuklarına hasrederler. Her gün eve ellerinde bir paket, bir oyuncak bir çikitlet gelirler, parasal olanaklarının elverdiği oranda çocuklarının her istediğini alırlar. Bu anneler çocuklarına

³²Portakal, Hüseyin; Çocuk Eğitiminde Özgürlük ve Saldırganlık, Altın Kitaplar Yayınevi, S. 174-175, 1994.

veremedikleri zaman ve şefkati hediyelerle telafi etmeğe çalışırlar. Çocuklarına hiçbir sorumluluk yüklemeyen, gereğinden fazla koruyarak, yaşı kaç olursa olsun ona bebek muamelesi yaparlar. Aşırı hoşgörü ve şımartma, çocuğun bazı hallerde hassas, bağımlı ve çekingen olmasına yol açar, bazı hallerde de şımarık, doyumsuz, isyankar olmasına neden olur. Amerikalı Hoffman'a göre bu tür anneler genellikle işlerinden memnun olan, işlerinde tatmin olan annelerdir, iş yerinde mutlu olduklarından çocuklarına karşı görevlerini yeterince yapamadıklarını düşünürler. Kendilerini suçlarlar ve bu tür davranışlara yönelirler, yine Hoffman'a göre bu annelerin çocukları daha az becerikli, daha az teşebbüs sahibi olurlar ve daha pasif davranırlar.

Bu davranış modelinde, çalışan annenin kendini suçlamasından kaynaklanan ve çocuk eğitiminde "aşırı koruma", "aşırı hoşgörü ve şımartma" olarak adlandırılan eğitimsel hatalar görülmektedir. Bu tür hatalı davranışlara sadece çalışan annelerde rastlanmadığı bir gerçektir.^{33 34}

8.1.1. Aşırı Koruma:

Çocuğa aşırı düşkünlük, çocuğun üzerine gerektiğinden çok düşmek, ona yaşından küçük çocuk muamelesi yapmak, onu her an korumak ve aşırı özen göstermek şeklinde gözlenen bu davranış, çocuğu mutsuz ve bağımlı kılar, onda güven duygusunun gelişmesini engeller. Bu anlayışla yetişen çocuk kendini kanıtlayamaz,

³³Rozan, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, S. 235, 1994.

³⁴Çaplı, Orhan; Çocukların Gençlerin Eğitimi, Bilgi Yayınevi, Ankara, S. 95, 96, 1993.

aşğılık duygusuna kapılır, her adımda ebeveynden yardım bekler, başarısız olur.³⁵

8.1.2. Aşırı Hoşgörü ve Şımartma:

Çocuğun bütün kusur ve hatalarına göz yummak veya bunları görmemezlikten gelmek, her arzusunu yerine getirmek, her istediğini almak, çocuğu hep haklı bulmak şeklinde tanımlanabilir.

Çocuk açısından zararlı olan bu davranış mücadeleden kaçınan anne veya babalarla, kendi çocukluğunda sahip olamadıklarını çocuğuna vermeyi arzu eden ana babalarda çok sık gözlenen bir hatalı davranış örneğidir.

Bu ilkelerle büyüyen çocuk, doyumsuz, bencil ve mutsuz olur. Genellikle bu çocukların ilerki yaşamlarında ya pasif, ürkek ve çekingen oldukları, ya da toplum kurallarına, örf ve adetlere karşı geldikleri görür, her iki halde de topluma uyumda güçlük çektikleri gözlenir. Bu çocuklar yalnız kendilerine verilen hakları bilirler, kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları bilmezler.

Sözü geçen bütün bu hatalı davranışların, çocuğun gelişiminde ve ebeveyn - çocuk etkileşiminde, kaçınılmaz zararlı etkileri vardır.^{36 37}

³⁵Yavuzer, Haluk; Çocuk Psikolojisi, Altın Kitaplar Yayın, İstanbul, S. 152, 1984.

³⁶Rozan, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, S. 234, 1994

³⁷Yavuzer, Haluk, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, S. 122-123, 1994.

8.2. Çalışan Annenin Çocuğunu Suçlamasından Doğan Hatalı Davranışlar

Aşırı düşkünlük gösteren ve aşırı hoşgörülü davranan annelerin aksine bazı çalışan annelerin de çocuklarının refahı ve mutluluğu için çalıştıklarını suçladıkları görülür. Bu anneler çocuktan özveri isterler, ev işlerinde yardım beklerler. Çocuğa yaşının üstünde sorumluluklar verirken çocuğa hiçbir hak tanımazlar. Hoşgörülü davranmayan bu anneler, çalışmak zorunda oluşlarının acısını sanki çocuklarından çıkarmağa çalışırlar. Bu şekilde büyüyen çocukların da mutsuz oldukları, annelerine ve ortamlarına kırıklık duydukları gözlenmiştir. Bu annelerin çoğunlukla çalışmaktan hoşlanmadıklarını, iş ortamında tatmin olmadıklarını, hoşnutsuzluklarının bu tür davranışlara yol açtığı gözleniyor. Bu şekilde yetişen çocukların da iddiacı oldukları, annelerine karşı küskünlük duydukları, zaman zaman düşmanca tutumlara başvurduklarını kaydeder.

Bu davranış modelinde, kendini suçlayan annenin aksine, çocuğunu suçlayan anne örneğine rastlanır. Çalışmasından çocuğunu sorumlu tutan bir annenin eğitim anlayışı, sadece çalışan annelerde görülen bir davranış örneği değildir. Çocuk eğitiminde sevgi ve şefkat, anlayış örneği değildir. Çocuk eğitiminde sevgi ve şefkat, anlayış, ölçülü hoşgörü ilkelerinin önemini kavramamış olan pek çok anne-baba, baskı ve otorite yoluna başvurarak çocuklarını yetiştirirler. Bu anne- babaların uyguladıkları katı disiplin çocuğu mutsuz kılar.

Baskı altında büyüyen, sık sık cezalandırılan veya dayak yiyen çocukların bir kısmında otoriteye boyun eğme eğilimi görülür. Bu çocuklar pasif olurlar, hiçbir şeye itiraz etmezler, kendilerini kanıtlayamaz, kişilik sahibi olamazlar. Baskı zoruyla eğitilen çocukların bir kısmı da, fırsat

buldukça otoriteye baş kaldırır, sık sık isyan eder, zaman zaman evden veya okuldan kaçarak baskıdan kurtulup bağımsızlığa kavuşmanın yolunu arar.³⁸

9. Çalışan Anneden Beklenen Olumlu Davranış

Arzu edilen davranış, annenin çocuğu bir olumlu bir diyalog kurması, anne-çocuk ilişkilerinin temelinde sevgi, şefkat ve güven duygularının bulunmasıdır. Vakitsizliği, işlerinin yoğunluğu arasında çalışan anne, çocuğu ile istenen bu iletişimi kurabilir mi? Çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayabilir mi? Gözlemler, pek çok çalışan kadının, bütün güçlüklerle rağmen, çocuklarının iyi yetiştirdiklerini kanıtlamaktadır. Bu başarının ilk koşulu çocuğunu sevmek, diğer koşulu da onu tanımaya ve anlamaya çalışmaktır.

Acaba çalışan bir anne çocuğunu tanıyabilir mi, tüm özelliklerinden haberdar olabilir mi?

Eğer çalışan annenin, çocuğu için bütün yaptığı, akşamları yedirip yatırmak, sabahları da yuvaya komşuya bırakmak ise, anne onu ne tanıyabilir ne de anlayabilir. İşinden arta kalan bütün zamanını ev uğraşlarına ayırıyorsa, bu anne çocuğunu yeterince tanıyamıyacağı gibi, onunla iyi ilişkiler de kuramaz, anne, çocuk iletişimi kopuk olur.

Annenin çocuğunu tanıması ve anlaması için evinde bulunduğu nadir saatler içinde çocuğuna zaman ayırabilmelidir. Gerekirse, diğer işlerine ayırdığı zamandan kısarak çocuğu ile ilgilenebileceği, onu dinleyeceği onunla konuşacağı bir süre bulabilmelidir. Eğer vakti çok sınırlı ise, ev işlerini yaparken çocuğunu karşısına alarak işlerini sürdürmeli veya bunları süratle bitirmek için eğer yapabiliyorsa çocuğundan yardım istemelidir. Çocuk için önemli olan kendisine ayrılan sürenin uzunluğu değildir.

³⁸Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İ.Ü. Yayınlar. No: 3091, 1983.

Onun için önemli olan bu süre içinde annesi ile kurduğu ilişkinin türü, iletişimin niteliğidir.

İlk aylarda annenin çocuğunun karnını doyurması, altını temizlemesi, onu kucağına alması, koklaması, şarkı veya ninni söylemesi yeterli iken, sonraları bu davranışlar çocuğu tatmin etmez olur. Artık çocuk annesinin onunla oynamasını, konuşmasını ister. Okul öncesi dönem boyunca çocuk annesi ile oynamak veya ortak bir faaliyette bulunmak için fırsat arar. Okul yıllarında çocuk artık yalnız anneyi dinlemekle de doyuma ulaşmaz, o da konuşmak anlatmak ihtiyacını duyar. Annesinin, okul öykülerini dinlemesini ister. Annesinden okul başarısını onaylamasını, başarısızlığa uğradığı alanlar da kendisine yol göstermesini bekler. Gençlik yıllarında da hala çocuğun annesine duyduğu ihtiyaç azalmamıştır. Her ne kadar arkadaş bu dönemde önem kazanırsa da, genç, annesinin maceralarını, kahramanlık öykülerini ilgi ile izlemesini ister, sorunlarını açacak, dertleşecek bir anneye sahip olmaktan mutluluk duyar. Farklı gelişim aşamalarında, çocuğun farklı beklentileri vardır, annesi çalışsa da çocuk bunların gerçekleşmesini bekler. İyi bir anne ne kadar yorgun olursa olsun, çocuğunun ihtiyaçlarını giderecek zamanı bulduğu gibi onunla sohbet edecek, dertleşecek, hatta oynayacak zamanı bile bulur, bu anne çocuğu ile geçireceği süreyi heyecanla bekler, bundan kendi de zevk alır.

Çalışan anne, çocuğunu ancak günün belirli saatlerinde görebildiği için, bu süreden çok iyi yararlanmalıdır. Çocuğuna iyi bir model olmak, doğruyu - yanlış öğretmek, kuralları tanıtmak, öğrenme ihtiyacını karşılamak, çocuğunun günlük gereksinmelerini gidermek, neden çalıştığını anlatmak gibi çocuğun yaşamını şekillendiren tüm bilgiyi, duygusal besiyi anne bu süre içinde verebilmelidir. anne çocuğu ile işbirliği

yapabilmelidir. Onun yardımına zaman zaman başvurmalı, ona yapabileceği bir takım görevler vererek, onu bağımsız kılmalı, sorumluluk ve kişilik sahibi bir çocuk olması için teşvik etmeli, yetenekleri doğrultusunda yönlendirmelidir. Bütün bunları başarabilmek için de anne çocuğu ile iyi bir iletişim kurmalıdır. Anne ister çalışsın, ister çalışmasın, çocuk gelecekteki yaşamına uyum sağlayacak şekilde eğitilmeli, günü geldiğinde ailesinden kopacak şekilde yetiştirmelidir.

10. Anne - Çocuk İlişkilerinde İletişim Rolü

Annenin çocuğunu tanıması ve anlaması, anne ile çocuk arasındaki iletişime bağlıdır. Bu iletişim, insanların birbirleriyle konuşması ve insanların birbirlerini dinlemesiyle sağlanır. O halde anne-çocuk arasında iyi bir iletişim kurabilmek için anne çocuğu ile nasıl konuşması gerektiğini ve onu nasıl dinlemesi gerektiğini bilmelidir. Konuşma nasıl bir sanat ise dinleme de bir sanattır.

Aktif dinleme türünden yararlanan anne, çocuğunu anlamayı amaçladığından onu büyük dikkatle dinler, böylece çocuğa huzur ve güven sağlar, bu ortamda çocuk kendisini rahatsız eden herşeyi kolaylıkla ortaya kayabilir, sorununu çekinmeden dile getirebilir. Çocuk kendini içtenlikle ifade edince, annesi de onun sorununu keşfederek onu daha iyi tanıyabilir, daha iyi anlayabilir.³⁹

Annenin çocuğunu tanıması ve anlaması için, çocuğu ile kurduğu dialog sırasında önce çocuğu olduğu gibi kabul etmeli, sonra onu kabul ettiğini çocuğa hissettirmelidir. Annedeki "kabul", çocuğa güven verir, onu rahatlatır, sorununu içtenlikle açığa vurmasını sağlar.⁴⁰

³⁹Cüceloğlu, Doğan; İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, S. 362, 1993.

⁴⁰Gordan, Thomas, E.Ö.E, Evde Anababalar Çocuklarının Öğrenme Sorunlarıyla Nasıl Başederler?, Sistem Yayıncılık, İst. S. 52, 58, 1996.

Anneden beklenen, çocuğunu yetiştirmek için her türlü fedakarlığa katlanması, kendi sosyal yaşamını, evlilik hayatını feda etmesi değildir. Çocuğundan başka hiçbir yaşama amacı olmayan anne, çocuğuna yararlı olamaz. ayrıca, çocuk bakımından zevk almayan, sabırsız ve asabi bir annenin evin dışında çalışması, çocuğu seven bir bakıcı veya yakının onun yerini alması tercih edilir. Kamarowsky ve Landis gibi bazı toplumbilimciler, annenin çalışmasını bazı hallerde çocuk üzerinde olumlu etkiler yarattığını kanıtlamışlardır.

Yapılan araştırmalar annenin çalışmasının tek başına sözü geçen sorunları doğurmayacağını göstermektedir. Annenin yokluğunda uygun eğitim ve denetim sağlandığı hallerde, annenin çalışmasının çocuğu olumsuz yönde etkilemeyeceği doğrultusunda araştırma bulgusu çoğunluktadır. Yeter ki çalışan anne, duygulu ve bilinçli bir annelik yapabilsin.⁴¹

Orta sınıf aileleri çocuk yetiştirmede gelecekte bireysel karar verebilme gibi orta sınıfın mesleki gereklerine uygun olan özerkliği vurgularken, işçi sınıfındaki ana - babalar, kendi iş ortamlarında geçerli olan dışsal kısıtlamalara itaat ve uyma davranışlarını önemsemektedirler. Her iki grup da kendi iş deneyimlerini yansıtmaktadır. işyerindeki olumsuz deneyimler genelde insanın kendine güvenini azaltmakta ve güçsüzlük duygularına neden olmaktadır. Sosyalleşmenin gerçekleştiği çevre olarak sosyal sınıfa bağlı yaşam koşulları ve ailede iletişim yapısı önem kazanmaktadır.⁴²

Ailede etkileşiminde sosyal sınıf farklılıklarının yanı sıra aile türünün (özellikle geniş ve çekirdek ailelerin)

⁴¹Rozan, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, İ.Ü. Yayınlar. No: 3091, 1983.

⁴²Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan-Aile-Kültür, Remzi Kitabevi, S. 80-81-82, 1996.

etkileri de zaman zaman kır kent ve sosyal sınıf farklılıklarıyla çakışarak inceleniyor. Sosyal değişimle aile etkileşiminin değişmesi sorunu gündeme geliyor.

Geniş ailelerden çekirdek ailelere geçildikçe ve modernleşmeyle, çocuğun sosyalleşmesinde daha az kısıtlayıcı disiplin ve daha fazla özerkliğe rastlanırken, diğer taraftan bunun tam tersi bir eğilim de gözleniyor.

SONUÇ

Annelikle ilgili görüşlerde meydana gelen değişiklikler karşısında annelik içgüdüsünün bir efsane olduğu inancı güç kazanıyor. Annenin evrensel ve elzem olan hiçbir davranışına rastlanmıyor. Tersine, kültürüne, hırslarına ve düş kırıklıklarına göre, duygularının son derecede değişken olabileceği gözleniyor. Bu yüzden kulağa ne kadar zalimce gelirse gelsin, annelik sevgisinin yalnızca bir duygudan ibaret, dolayısıyla koşullara bağlı olduğu sonucunu çıkarmak kaçınılmaz. Bu duygu mevcut olabilir, olmayabilir de; ortaya çıkabilir, kaybolabilir de. Güçlü veya zayıf olabilir. Tek bir çocuğa ayrıcalık tanıyabilir veya bütün çocukları kapsar. Bütün bunlar anneye, onun tarihine, genel olarak tarihe bağlıdır. Hayır, bu konuda doğal determinizmde bir istisna oluşturabilen evrensel bir yasa yoktur. Annelik sevgisi doğal değildir, o, "fazladan bir şeydir.

"Çocuk sahibi olmak, bir kadının kendini en iyi hissetebileceği durumdur. Aynı zamanda bu, onun görevidir. Annelikten daha güzel bir kader olabilir mi hiç?

Kadın, kendisi için en iyi durum olarak çalışma yaşamını görebilir. Ayrıca, mesleği ona bağımsızlığını

sağlayacaktır. Sonunda kardeşini kendi elleri arasına alabilecektir.

Yaşamımızı değerlendiren ve bizleri bilgilendiren istatistikler, toplumumuzda en yorgun insanın, dışarıda çalışan çocuklu, kadınlar olduğunu gösteriyorlar. Kadının ev içinde ve ev dışındaki çalışma saatlerini birbirine eklersek, bunu anlamamız zor olmaz. Sanayileşmeden önceki yıllarda kadın, elbise dikmek, ekmek yapmak, meyva kurutmak, konserve yapmak, turşu kurmak gibi işler için evde çok fazla zaman harcarken, fabrikaların açılması ile imal ettiği bu ürünleri piyasada bulmaya başlamıştır, dolayısıyla bu işlere eskisi kadar çok vakit ayırmasına gerek kalmamıştır. Aynı dönemde kadına ihtiyaç duyulan iş alanlarının açılması, bu alanların giderek çoğalması, evin dışında ücretli olarak çalışan kadın sayısının artmasına neden olmuştur.

Sonraları çamaşır, temizlik gibi ev işlerini hafifleten araç-gereçlerin, elektrikli aletlerin piyasaya sürülmesi, kadının ev uğraşları için harcadığı süreyi daha da azaltmıştır. Böylece kadın, ev dışı etkinliklere daha çok vakit ayırabilir duruma gelmiştir.

Kadınlar şaşırtıcı derecede dayanıklıdır. Bazıları gece yarısı ütü nakış - dikiş örgü yapıyorlar. Çünkü, bir annenin herşeyi bilmesi ve gülümseyerek yapması gerekiyor. Bazılarında ise, bir süre sonra yıkım gözlenmeye başlanır. Psikolojik çöküntü.

Çocuğuna ayırabilecek çok az zamanı olanlar daha çok suçluluk duyuyorlar. Neyse ki kendilerini tümüyle çocuklarına verebildikleri belli bir zaman ayırmaları, bunu her akşam biraz daha iyi başarmaları onları rahatlatıyor.

Modernleşme kuramının temel varsayımı, modernleşme süreci içinde geniş aile yapısının, Batı tipi çekirdek aileye dönüşeceği. Bu yeni oluşan aile yapısında, bir şeyler birbirlerinden ayrı ve bağımsızdır,

hatta bu bireysel bağımsızlık sağlıklı aile içi ilişkileri için önkoşul olarak görülmektedir. Çekirdek ailenin kendisi de, yakın akrabalarından ve aile büyüklerinden ayrıdır. Ancak Türkiye gibi geleneksel toplumlarda, modernleşme sürecinde aile içi maddi bağımlılıklarda azalma görülürken, duygusal bağımlılıklarda bu azalma görülmemektedir.

Türkiye ve benzeri ülkelerde, aile-içi ve sosyal ilişkilerde kişiler arası bağlılık en önemli değerlerdir. Çekirdek aile yapısına doğru bir değişme görülse de, bu tür ilişkiler devam eder.

Sosyal sınıf, aile yapısı ve aile değerleri arasındaki karmaşık ilişkileri ve bunların sosyal değişimle değişmelerini anlamak önemlidir. Genel olarak kabul edilen görüş, modernleşmeyle geniş aileden çekirdek aileye geçiş olduğu ve bu geçişle paralel olarak ailedeki düşünce ve etkileşim kalıplarının Batı orta sınıf ailesindekilere doğru değiştiği yolundadır.

Çocuk yetiştirme ve çocuk gelişiminde karşılaşılan çoğu sorunlar, Türkiye örneğine özgü olmayıp gelişmekte olan ülkeler de evrensel olarak düşük sosyo-ekonomik gelişme düzeyi bağlamında ortaktır. Bu nedenle bazı davranışlar için sosyal sınıf, kültürden daha fazla belirleyici bir değişken olabilir.

Birçok toplumda yapılan araştırmalar, genelde sosyo-ekonomik bakımdan yetersiz ortamda yetişen çocukların akademik başarısının düşük olduğunu göstermektedir. Çünkü, yetersiz çevre koşulları çocuğun tam gelişmesine destek sağlamaz. Düşük gelir düzeyli bölgelerde büyüyen çocukların çoğunlukla fiziksel ve zihinsel gelişimleri, yetersiz beslenmeden yetersiz sözel etkileşime birçok, olumsuz etkenlerden zarar görür.

Türkiye'de çocuklar için okul öncesi hizmetler hem nitelik, hem de nicelik yönünden çok yetersizdir. Özellikle, kentlerde düşük sosyo-ekonomik düzeyli ve annenin ev

dışında çalıştığı aileler için bu tür hizmetlere büyük gereksinim vardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Abadan - Unat, Nermin; Toplumsal Değişme ve Türk Kadını, Türk Toplumunda Kadın, Çağ Matbaası, Ankara, 1979.
2. Altan, Ö.Z; Kadın işçiler ve Türkiye'de Kadın işçilerin 1975 sayılı İş Kanunu ile Korunması, E.i.T.i.A. Yayınları No: 224/147, Eskişehir, 1980.
3. Badinter, Elisabeth; Annelik Sevgisi, AFA yayınları, İstanbul, 1992.
4. Cüceloğlu, Doğan; İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
5. Çaplı, Orhan; Çocukların Gençlerin Eğitimi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
6. Çiftçi, O; Türk Toplumunda Kadın Çağ Matbaası, Ankara, 1979.
7. Gordon, Thomas; E.Ö.E. Evde Anababalar Çocuklarının Öğrenme Sorunlarıyla Nasıl Başederler? Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1996.
8. Hortaçsu, Nuran, İnsan İlişkileri, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
9. İş ve İşçi Bulma Kurumu, Kadınların İstihdamı, İşgücü Dergisi, 1979.
10. Kağıtçıbaşı, Çiğdem; İnsan-Aile-Kültür Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

11. Kazgan, Gülten; Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Çağ Matbaası, Ankara, 1979.
12. Laurence, Pernoud; Bu Zamanda Anne Olmak Kolay Değil, E. Yayınevi, Ankara, 1993.
13. Portakal, Hüseyin; Çocuk Eğitiminde Özgürlük ve Saldırganlık, Altın Kitaplar Yayınevi İstanbul, 1994.
14. Razon, Norma; Çalışan Anne ve Çocuk, i.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3091, İstanbul, 1983.
15. Razon, Norma; Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
16. Tan, M; Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi, Tisa Matbaası, Ankara, 1979.
17. Tekeli, i; Kadınlar ve Siyasal, Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları İstanbul, 1982.
18. Yavuzer, Haluk; Çocuk Psikolojisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1984.
19. Yörükoğlu, Atalay; Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1983.